

HORATIUS ES VERSEGHY.

Első közlemény.

I.

A magyar irodalom föllendülését 1772 után magyar renaissance-nak szokták nevezni. Találó az elnevezés, ha a renaissance-ot nem szorítjuk az irodalomra, hanem kiterjesztjük a társadalomra, politikára és a nemzetiségre is, de találó akkor is, ha, mint egy időben szokásban volt, a renaissance-on az ókor föltámasztását értjük.

Ebben a korban, a XVIII. század végén, a classicus kor írói új életre ébrednek a magyar írók munkáiban; műveiktől, szellemüktől áthatva teremnek meg azok a költői alakítások, melyeket a »deákos iskolá«-hoz tartozó, nagyobbára szerzetes-írók, bocsátanak közre.

E hatás azonban, *Ovidiuson* és *Vergiliuson* kívül tulajdonképen csak egy névhez fűződik: *Horatiuséhoz*.

Horatius áll e szellemi mozgalom középpontjában, ő az eszményképe a múlt évszázad tudós lyricusainak és Rájnistól kezdve, ki legelőször szólalt meg »aeoli lanton«, egészen Berzsenyiig formában és tartalomban a deákosok mindegyikénél ráismerünk arra a vonásra, a mit Horatius »szellemujja von«.

A római költőtől vett hatás tekintetében e körhöz kell sorolnunk, legalább részben, azt az író, a kit tehetségének, szellemének és írói működésének sokoldalúsága miatt az akkori irányok egyikéhez sem lehet számítani, *Verseghy Ferenczet*.

Toldy ugyan Verseghy költeményeinek egy részét kiadván¹ azt állítja, hogy »az eredetiség dolgát Verseghy és kortársai nem igen szigorúan vették volt: ott francia, itt német motívumokra akadunk szélitiben« és arról nem emlékezik meg, hogy latin motívumok is akadnak a moderneken kívül; de Toldy irodalmi ellenfeleinek a költői műveit sem tudta a kellő obiectivitással vagy kellő figyelemmel méltányolni.

Pedig akármelyik — nem nyelvészeti — munkáját nézte

¹ Verseghy Ferencz költeményei, összeszedte Toldi Ferencz. IV. lap.

volna meg, az a sok idézet Horatiusból, a folytonos hivatkozás a római költő műveire, különösen az Ars poeticára, igen könnyen rávezethette volna arra a gondolatra, hogy Verseghy nagyon sokat köszön nemcsak a német és francia, hanem a római irodalomnak is.

Különösen három munkáján érzik meg ez a hatás, a *Mi a' poézis és ki az igaz poéta* című értekezésén (1793), verseskönyvében, a »Magyar Aglája« avagy kellemetesen mulató Nyá-jaskodások különféle versnemekben (1806) és poétikáján, az *Analyticae institutionum linguae Hungaricae pars III.-án (Usus aestheticus linguae Hungaricae)* 1817.

Maga Verseghy sem tagadta el ezt a hatást. Őszinte és becsületes lélek volt, a ki nem akart idegen tollakkal ékeskedni, állításainál mindég megnevezi a forrást, a melyből merít, hűségesen beismeri p. o., hogy a *Mi a' poézis* Sulzer német aestheticus nyomán készült, pontosan kimutatja, mennyit köszön aestheticai munkája Sulzeren kívül Batteux-nek és Ramlernek és az *Analytica* III. 828. lapján részletesen elősorolja azokat a költeményeit, a melyek Horatius hatása alatt készültek. Azt természetesen nem említi, hogy mennyiben hat az ő poeticai fölfogására Horatius elmélete a költészetről, nem is említhetné, mert ha ez a hatás meg is nyilatkozott egyes tételek átvételében, nem volt olyan általános mint a modern aestheticusok hatása, a kiket szóról szóra tordított.

Látjuk majd alább részletesen, mit köszön Verseghy római mesterének, látjuk majd, mennyi gondolatát tudta fölhasználni s a maga műveibe belevinni. Minduntalan olyan eszmékre bukkanunk, a mik Horatius agyában fogantak meg, lépten-nyomon találkoznak Horatius nevével, munkáival. Ha a verslábakat, verssorokat vagy versszakokat akarja olvasóival megismertetni, Horatiusból veszi a példákat (*Analytica* cap. XVII.), vagy lefordítja Horatius egy-egy sorát (Aglája 12., 22. l.), ha jeligére van szüksége, megint Horatiusnál talál (Kolomposi Szarvas Gergely című regényének jeligéje *Hor. Sat. I, 4: 126—129.*) ha megszólal ajkán az ének, Horatiustól ihletett költő hangjait halljuk, még a helytartótanácsához 1792 dec. 15-én beadott folyamodványában¹ is Horatius szavaival igyekszik elhárítani magáról azt a vádat, hogy a Millot fordításához csatolt értekezésekben a hitet támadja. Azt írja: hogy azok az emberek, quos morbus regius . . . aut fanaticus error et iracunda Diana . . . urget, (*Hor. Ep. II. 3: 453—454.*) minden igazt lábbal tapodnak, minden gonosztettet elkövetnek, hogy ellenségeiket legyőzzék. Ha azt a zavart akarja festeni, melyet egymáshoz nem illő dolgok összehordása idéz elő, kikeresi az *Ars poeticát* s annak első öt sora nyomára, a szemnek szóló képeket fülnek szóló hangokkal cserélve föl, így ír: Méltóztasson az Úr, Olvasó Uram! magában

¹ A folyamodvány az Országos Levéltárban. Helytartó Tanács 1792: 28821.

egy nagy kertet képzeni, a' micsodás a' Pesti Prater, és ennek egy nagyobb térségénn tíz vagy tizenkét bandát, melyek egymástól két vagy háromszáz lépésnyire állyanak, hogy mindenike más más nótát vonnyon vagy fújjon. Melly gyönyörű, melly fülköcsögtető, melly szívvolvasztó volna ama' cháosz, melly az Úrnak, Olvasó Uramnak érzékenységeit csiklandaná. Lehetetlen volna bizonyára, kaczagásra nem fakadnia örömében, lehetetlen volna, elkerülni az agytompító ájulást, ha füleit be nem fogná (Kolomposi Szarvas Gergely, Előjáró Beszéd 8. lap). Egy másik regényében a vitéz Óbester azon aggaskodik, mint mentse meg a romlástól öcscsét annak akarata ellenére. Mivel semmi okos terv nem jut eszébe, Horatiushoz fordul, az (Ep. II. 3: 459—469.) megtanítja hogy »invitum qui servat, idem facit occidenti«. Az Óbester lefordítván a horatiusi sorokat, okul rajtuk és engedi, hogy öcsce tovább csúszszék a lejtőn (Báró Külneki Gilméta 142. lap). Mindez azt bizonyítja, hogy Verseghy sokat foglalkozott Horatius-szal. De nemcsak foglalkozott vele, meg is értette őt, belelátott Horatius lelkébe, behatol szellemébe, nemcsak a mult idők nagy lyricusát látta benne, a kit érdemes utánozni, hanem az élő embert, a teremtő költőt, a kinek lelke rokon az övével. Ebben tér el a deákos iskola tagjaitól.

Baróti Szabó Dávid nem tanult el a latinoktól és Horatius-tól mást mint a szavak értelmetlen összedobálását, nem látott túl a költemények külső formáján s verseit nem tartalom, hanem alak szerint osztotta könyvekre, így: Virgilius' rendi szerint meg Alagyák, és némely Lantosok,¹ mintha Vergilius kiválósága abban határozódna, hogy hexametereket írt s nem abban, hogy népe nemzeti és vallásos eposzát megírta. *Rájnis*, Szabó ádáz ellenfele, Horatius betűjéhez ragaszkodik s várja a kilenczedik esztendőt,² mintha a Horatius alkotta műszabályok közül ez volna a legfontosabb s ezt is szószerinti értelemben kellene venni.³ A fődolog nála a mérték, a forma, meg akarja győzni a magyarokat, hogy a régiek minden formájában lehet költeni, innen verseinek specialis címe: *Példák*. *Révai* is forma szerint osztályozza költeményeit:⁴ Alagyák közé sorol olyan verseket, melyek distichonokban vannak írva, de tartalmuknál és hangjuknál fogva épen nem elegiák (III. 3. 7. 8.). Énekei, melyeket csak azért ír, hogy a *szépeknek* is nyújtson valamit — nagyon téves aetheticai elv — »az öröme nek lesznek énekei, a' Szerelemnek Enyelgése olyan *izlésbenn*, a' mennyire érte lehetek, mint a' régi görögök írtak hajdan, s a' Rómaiak« (id. m. Előszóban). Hogy mit értett ő ezen az »izlés«-en

¹ Vers-Koszorú, Kassa, 1786.

² A magyar Helikonra vezérlő Kalauz, Pozsony, 1781. Előjáró-beszéd A 4 (6).

³ Verseghy már helyesen azt tartja, »novem hi anni meditationi et studio materiae elucubrandae impendentur« Anal. III. 321.

⁴ Elegyes Versei, Pozson, 1787.

azt mutatják énekei, melyekben a magyar tartalom classicus fonalakkal van át meg át szöve (8. 22. és 24. ének.). Még *Virág* Benedek, bár minden elődénél mélyebben hatolt be Horatius költészetébe s, mint Négyesy mondja, a tartalomban is keresi a classicitást, még ő sem tud megszabadulni a classicus kor költeményeinek ezen kifejezéseitől, mythologicus vonatkozásaitól, melyek szükséges alkotó elemei voltak a latin verseknek, de fölösleges cifraságokká válnak a modern író munkájában. Virágra is, a mint egyik derék magyarzója *Szeremley* Barna mondja,¹ a legnagyobb vonzó erővel Horatius költői nyelvének és kifejezéseinek tökéletessége hatott. Horatiustól a nyelvi szépségeket, a formai tökéletességet akarta eltanulni. *Verseghy* nem fogódik el a külsőségekben, a classicus költészetet nem a mesterségesen csiszolt verssoraiért bámulja, nem is a szavakat, kifejezéseket, hanem magát a költészetet, a gondolatot, melyet a költemények magukban rejtnek, az érzést, melyben megszülettek. Nem csak a formát kell tőlük eltanulnunk, hanem a költés módját is, a hangulatkeltés igazi eszközeit.

Ez Verseghy költői hitvallása. De mint theoreticus is ezen az alapon áll. Idegen író művéből fordítja ugyan poeticáját, de mikor tiltakozik az ellen, hogy a modern költők a latin nyelv kifejezéseit, idiotismusait a saját nyelvükön utánozzák (*Analytica* III. 6. l.) és azok ellen, kik »a classicusok utánzását abban keresik, hogy azoknak véleményeit, mondásait, sőt paradoxonait, erkölcsi érzésüket minden áron a maguk népének akarják tulajdonítani« (u. o. 144 l.), éper, az által, hogy lefordítja a sorokat, beismeri, hogy nekünk magyaroknak is szükségünk van erre az intő szózatra, fölismeri, hogy a mi költészetünket is megtámadta ez a baj. Határozottsággal teszi azonban hozzá: »Ez a törekvés nem sikerül.«

A mint látjuk, vonzalma a római költészet iránt nem teszi elfogulttá. Nem esik az utánzók szokott hibájába, hogy a magyar verseket a latin mintájára húzza, sőt ellenkezőleg Sulzer nyomán azt tanítja (*An. III. 93*), hogy az írónak akkor lesz igazi hatása, ha hazai, saját korabeli és helyü történetet dolgoz föl. Nem elméletben, hanem gyakorlatban még azt is kijelenti, hogy ő bámulja a görög és római irodalmat, — helyes érzékre mutat, hogy a görögséget többre becsüli a deákságnál (*Rikóti Mátyás. IX. rész*) — bölcséletet, tiszteli alkotmányukat, de már erkölcsi fölfogásukról nincs olyan jó véleménnyel s egyáltalán nem tarthatjuk a múlt olyan dicsőítőjének, a kinek ideálja a classicus világ s a ki

»... nagy kibébitője lett a' maiságnak.
A' minék nyomdokát nem lelte Rómában,
vagy a Görögöknek régi kormányában,
azt ő mind világos hibának tartotta,
's projectumaival naponkint irtotta.« (Györgyiné.)

¹ A kisujszállási ref. főgymnasium 1894—95. értesítőjében (Horatius és Virág), 14 lap.

Nem ért ő egyet a classicus világ csodálóival, sőt tagadja, hogy az emberi szellem a classicusokban érte el az elérhető. Ha költői kiváló tehetségek voltak is, az újkoriak sem állanak mögöttük, philosophusaiknak sem engednek a modernnek, a mit pedig ezen kívül teremtett az ő-kor, illetőleg a császári Róma (ez volt a nagy költők kora), bomladozó társadalmat, az erkölcsi érzés súlyedését, önző meghúnyázkodást, azt dicsérni nem tudja, annál inkább gáncsolni. (Ezt hirdeti *A' régi classicus auctorokhoz* című költeményében is.¹)

Ez az író, a ki ilyen elfogulatlanul tudja megítélni a classicusokat, nem divatból, nem az iskola hagyományai alapján fordult Horatiushoz, hanem elfogadta elveit, mert jóknak találta, utánozta verseit, ha a tárgyuk megragadta az ő képzeletét, ha a hangulatuk megegyezett az ő lelke hangulatával. De még Horatius-szal szemben is elfogulatlan. Ha véleménye nem egyezik meg az övével, bátran kimondja. Az Aglája 15. lapján megtámadja mestere azon szabályát, hogy az u. n. tisztátalan jambusi sorokban (hol a páratlan számú lábaknak nem kell tisztáknak lenni) az első és harmadik lábban okvetetlenül spondaeust kell használni. Ezt a követelést pedantismusnak tartja.

De nem is olyan öntudatlan utánczója ő Horatiushoz mint *Berzsenyi*. A nagy ódaköltő már fiatal korában éjjeket töltött kedves Horatiusa olvasásában s később is folyton gyönyörködött lelkét azokkal a versekkel, melyek úgy megragadták képzeletét. Az aeteticai közösség törvényei értelmében egygyé lettek az író és az olvasó, s mikor a műélvező maga is énekelni kezdett, azt sem tudta: övé-e a hang, a mely szól, vagy mesteréé, annyira megszokta a bölcs mérséklésnek gondolatát, annyira megbarátkozott a mulandóságnak eszméjével, hogy egészen belemerült ebbe a csatlódásba, nem vette észre, hogy a hangulata, bár talán rokon volt a római költő hangulatával, az ő költeményei folytán alakult.

Verseghynél az utánczás tudatos, tudja mit utánoz és miért utánozza.

Ennek a tudatosságnak forrása, ha nem is kizárólag, de első sorban, széles körű aeteticai műveltsége. Analyticáját ugyan 10 évvel később írta, de már ebben az időben is sokat olvasott, sokat tanult, s a korabeli költők közül egy sincs, kit tudományos ismeretei alapján vele össze lehetne mérni. Révai ugyan mint nyelvész alaposabb, de tudománya nagyon kis körre szorul, míg Verseghy látóköre tág, aeteticai ítéletét szorgalmas tanulmányai biztossá, határozottá teszik. Nem állítjuk, hogy a tanultság mindenkit nagyobb költővé tesz, s a horatiusi »scribendi recte saperest et principium et fons«² csak részben és relative igaz, de a mi szempontunkból Verseghynél nagyon megszívlelendő ez a körülmény, mert épen a

¹ Magyar Aglája 46. 1.

² Epistolarum II. 3: 309.

tudatos utánzását magyarázzuk vele. Igaz hogy a tudás *tényén*, az igazságon magán, nem változtat semmit, akár tudjuk az okát, akár nem, de a tudás biztonságán, határozottságán annál inkább. A »triász« talán nem is tudta, miért nagy költő Horatius, megtanulta az iskolában, érezte lelkében később a nagy hatását, de vagy nem tudott számot adni magának erről a hatásról, vagy nem kísérte meg, vette a tény, a mint találta, a nélkül hogy okaiba belemélyedt volna.

Verseghy azonban az aestheticai élvezetet, melyet Horatiusban talál, mindig meg tudja okolni, nem csak mint költői lélek élvez, de mint finom érzékű tudós, tudja is, mért tetszik neki a mit olvas. Gondoljunk csak azokra a magyarázatokra, melylyel Analyticája különböző helyein (III. 70, 170 és 195. lapokon) Horatius egyes ódáit (I. 14. I. 3. II. 13.) kíséri és kiválóságukat bizonyítja. Ha nem is mind tőle erednek e magyarázatok, a dolog lényegén ez nem változtat. Lefordította, magáévá tette a magyarázatot, részben idegen segítséggel, de mégis megmu'atta, megértette velünk, mi és miért tetszik neki Horatius költészetében.

Ime a második pont, a miben eltér a kortársaitól.

Ez a tudományokon alapuló tudatosság azonban még két tekintetből fontos a költőre. Befolyással volt, a mint látni fogjuk, az utánozandó költemények megválasztására és megóvta Verseghyt attól a nagy hibától, melybe elődei és követői majd mind beleestek: nem irt alkalmi költeményeket és nem intézett egyes kiváló férfiakhoz üdvözlő, köszöntő vagy részvevő verseket. Ha végig lapozzuk a korabeli szerzetes-költőket, Rájnistól Viráig, mennyi olyan költeményt találunk, melynek indítéka a barátság, s első sorban, sokszor meg kizárólagosan is csak azt a férfit érdeklík, a kikhez íródtak.

Horatiustól tanulták. Csakhogy Horatius azt a viszonyt, melyben valamelyik barátjával állt, általános érdekűvé tudja tenni, föl-emelkedik az egyéniből egy általános eszméig s az a vocativus, mely az első vagy második versszakban olvasható, nem adja még meg a költeménynek a személyes szint. Helytelenül sorozza tehát Ribbeck¹ Horatiusnak Liciniusra irt ódáját (II. 10.) azok közé, melyeknek forrása a barátság, helytelenül mondja, hogy evvel a költeménnyel vissza akarta barátját tartani merész terveitől. Horatius itt az arany középszert dicsőíti s az a tanítás, melyet a költő képekből levon, illik nemcsak Liciniusra, hanem mindenkire, megszívlelheték ezt az ó-korban, meg most is, mert az a mértéktelen vágy hatalom után nemcsak Licinius lelkében élt, hanem az emberi léleknek közös, mindannyiunkra kiterjedő tulajdonsága, veszedelmes hibája.

A magyar classicusok nem láttak be ilyen mélyen Horatius odáinak szellemébe, csak azt vették észre, hogy majd minden

¹ A római költészet története ford. Csiky Gergely és Katona Lajos II. 156.

verse egy-egy barátjához van írva, Maecenashoz, Vergiliushoz, Varushoz, Fuscushoz, Pollio-hoz, Messalához stb., azt hitték, ha verseiket barátjaikhoz intézik (p. o. mint Baróti Szabó Dávid Pyberhez, Horváthoz, Jósához), vagy nevük napjára szerencsét kívánnak, már Horatius nyomdokaiba léptek, s azokat a baráti csevegéseket, melyekben lakóhelyükről, apró örömeikről és bánataikról s életüknek csöndes, egyhangú folyásáról értesítik a címzettet. a classicus versforma már classicusokká teszi. Érezte már Kazinczy is, milyen köznapiak, prózaiak az ilyen alkalmi költemények, mikor így ír Édes Gergelynek: »csak azon kérem az urat, hogy ne Gelegenheits-Gedichteket, az az névnap, menyegzői etc. poemátskákat írjon... A' szegény Kassai Szabó Dávid verseit szenvedhetetlenné teszik az az átkozott sok Ujlaki Béla és Piber uram, perceptor uram névnap-i köszöntései.«¹

Verseghy tehát nem költői gyakorlatból vagy unaloműzésből, nem a nemzeti műveltség terjesztése vagy személyeskedés czéljából verselt, hanem mert költőnek érezte magát. Igazán költő volt-e, elérte-e czélját verseivel, annak eldöntése azonban — saját mondanása szerint — az olvasóra tartozik. »Ítéljen az róla«, írja szerényen Analyticájában.²

Verseghy, ha nem volt is nagy költő, legalább mindent megtett, hogy rossz költő ne legyen, elkerülte, még pedig tudatosan, ezt a veszedelmet.

A költői czél és annak folytonos szemmeltartása választja el harmadsorban Verseghyt a többi »classicus«-tól.

Azonban minden tudatossága ellenére sem lett mű-poétává. Annak köszönheti ezt, hogy belátta, mennyire tévedett akkor Horatius, mikor a költészetben a »natura«-t és az »ars«-ot, a tehetséget és a mesterséget egyenlő fontosaknak állította és még inkább, ha meggondoljuk, hogy »egész eszejárása« arra vall, »hogy a tanulmányt tartja fontosabbnak.«³ Maga Verseghy pedig azt mondja: »inter dotes auctoris praecipuum locum *genius* occupat.«⁴

De összeköti őt velük az az őszinte bámulat, melylyel mindannyian a görög-római költészet iránt viseltettek. Mielőttünk, a kik látjuk, hogy ez a csodálat első sorban, sőt egynehányuknál majdnem kizárólag csak a *verselést* változtatta meg, hogy négy-sarkú versek helyett cadentia nélkülieket irtak, tuiságosnak tetszik ez a csodálat, tuiságosnak az a nagy hatás, melyet a múlt század végén a classicus költők utánzásától. a classicus mérték elfogadásától vártak. De tévednénk, ha azt hinnők, hogy csak a formáért csodálták a régieket. Ha nem is tudtak mást eltanulni tőlük, mint

¹ Kazinczy levele Édes Gergelyhez 1791 aug. 17. Bécs. (Kazinczy levelezése II. 223 lap.)

² Analytica III. 149. l.

³ Beöthy, Horatius és Kazinczy 40. l.

⁴ Analytica III. 151. l. Itt eredeti Verseghy. Sulzer szerint helyesen állította Horatius, hogy a kettő egyenlő rangú.

a verselést, azért meg Szabó Dávid is érezte, hogy a formán kívül a tartalom is fontos. Tudták vagy érezték, hogy annál a szoros összefüggésnél fogva, mely a tartalom és külső alak között fönnáll, ha a magyar versek külsejét megváltoztatják, változik ezzel először a stíljük,¹ azután tartalmuk is s a négy rímű, 12 szótagú alexandrinus helyett, mely laposságra, terjengősségre, szószaporításra csábítja a költőket, ideáluk lett a classicus forma, a mely a szótagok mennyiségének szigorú, mondhatni zord meghatározottságával rövidségre, szabatoságra, tömörségre kényszeríti az író, a mi megadja a magyar költészetnek azt, a minek hiányát Zrinyi óta érezték: az *erőt*. Hogy az első kísérletek nem vezettek eredményre, az érdemükből nem von le semmit.

II.

Nem kecsegtethetjük magunkat azzal — épen Verseghynél nem — hogy fontos eredményekre jutunk, ha a költői lángész és későkori tanítványa között a lelki rokonságot kutatjuk vagy a korviszonyok és helyzetük hasonlóságából iparkodunk megmagyarázni azt a hatást, melyet a pálos szerzetesre a sabinumi költő gyakorolt.

A császári Rómának első évtizedei, a mint azt már annyian megírták, semmiben nem hasonlítanak a XVIII. század végén nálunk, Magyarországon található állapotokhoz. Amott megbukott egy öt százados kormányforma, mely már egy századja, hogy túlélte magát s a nép, »az istenadta nép« törődött is avval, hogy elvesztette egyetlen jogát, nagyságának egyetlen alapját, a szabadságot. Nem is tudta, mit vesztett: annyira elmerült a nyomorba, annyira elszokott a gondolkodástól, hogy vágya nem terjedt tovább a saját testi jóléténél. Kenyérért lármázott már a Gracchusok korában is, már akkor sem a nép jogáért küzdő demagogot látta a két testvérben, hanem a földosztókat s ha Gaiusnak sikerül kenyérral tele tömni az éljenzők száját — de a nobilitas megakadályozta benne — körülbelől száz évvel előbb bukott volna meg a köztársaság, a mint Tacitus mondja: a libertas.

A nagy Caesarnak s a szerencsés Augustusnak sikerült, a mi G. Gracchusnak életébe került s miután a legbátrabbak elestek, az évszázados küzdelmekben kifáradt, elsatnyult nép sietett eldobni a fegyvert és a nemesszívű, bőkezű győztes kezét keresni. Augustus nem fukarkodott az elismeréssel »militem donis, populum anona, cunctos dulcedine otii pellexit . . . ceteri nobilium, quanto quis servitio promptior, opibus et honoribus extollerentur.«²

A megtértek között volt az alkalmazkodó lelkű Horatius is. Harczi szereit, a pajzsot és kardot, sisakot és lándsát fölakasztja

¹ A versforma és stílus közötti összefüggést szépen magyarázza Négyesy László, A mértékes magyar verselés történetében. (6—8 lapon.)

² Tacitus, Ab excessu divi Augusti I. 2.

Mars tiszteletére a falra, épúgy mint jó pár esztendővel később, mikor már, mint elhízott öreg ember búcsút mondott a szerelemnek, Amor fegyvereit akasztja szögre, hogy Venusnak áldozzon. A III. 26. óda, hol erről az utóbbi áldozataról megemlékszik, a

Vixi duellis nuper idoneus
Et militavi non sine gloria;
Nunc arma defunctumque bello
Barbiton hic paries habebit,

a második sor kivételével nemcsak képes beszéd, hanem a rideg igazság is. Bizony Horatius jól meg tudta választani az időt, mikor elveit alkalmasnak látszott cserben hagyni. A küzdést s a szerelmet ott hagyta, a mint egyiktől vagy másiktól nem remélhet már többé semmit.

Milyen mások a mi viszonyaink a XVIII. század 80-as éveiben. Mária Terézia szép szerével, energikus fia, az eszmékkel eltelt József, erőszakkal akarja megteremteni az egységes államot, az egységes állami nyelv alapján. A nemzetiség és ennek legszilárdabb támasztéka, a nyelv forgott veszedelemben, de a nemzet nem hagyta a jogát. Túrte ugyan egyideig, de zajongott, később küzdött ellene és győzött. A császár bár, halálóságyán is meg volt győződve nemcsak céljának nemességéről, de arról is, hogy boldoggá tette volna vele a magyarokat: visszavonta a sérelmes rendeleteket.

Van-e ellentétebb két jelenet, mint mikor a durva római csöcselék Ave Caesarral üdvözlő az arany himzésű bibor togában elvonuló Augustust és boldog, mert már a *panis et circenses* nem elérhetetlen álomkép és mikor Győrött a szent koronát ünnepi díszben, a lelkesedés magasra csapó árja közben e szavakkal fogadja a népség: *Éljen a magyar szabadság!* Amott a nép, mely lemond a szabadságról a jólétért, itt a nép, melynek nem kell a boldogság, ha csak nemzetisége árán juthat hozzá.

Amott a császár győz, itt a nép.

Nincs más érintkező pont e két kor között, mint hogy Rómában is, Magyarországon is, ott Augustus kora, itt a Mária Teréziától Ferenczig terjedő kor irodalomtörténeti szempontból elsőrangú fontosságú. Az a római költészet aranykora, ez a magyar irodalom föllendüléséé, de a mint a politikai viszonyokból következik, mindkét helyen más-más irányt vesz a fejlődés. Ott rövid virágzás után gyors hervadás következik, nálunk a költészetnek a prosodiai harcokban kiélesedett fegyvere először a nyelv, majd a nemzetiség szolgálatába áll és 1772-től 1882-ig (Arany János haláláig) folytonos az emelkedés.

E két, egymástól annyira különböző korban éltek Horatius és Verseghy. Kereshetnénk és találhatnánk életük folyásában egyező mozzanatokot. Mind a ketten gondos nevelésben részesültek, az Rómában és Athénben, ez előbb a magyar fővárosban majd vidé-

ken s a háborus idő mindegyiküket fegyverre szólította. A hadi dicsőséget azonban a tábori pap épen oly rövid ideig élvezte, mint Brutus hadi tribunusa, csak hogy őt súlyos betegsége szólította el a harcz mezejéről. Itt kezdődik költői működésük. Horatius megismerkedik Maecenas-szal s ez ismeretség döntő hatásu lesz életére is költészetére egyaránt.

Verseghynek is akad Maecenas-a, ő is belekertil, mint nyelvmester, az előkelő körökbe: Szapáry János gróf, a nádor udvarmestere előbb édes leányát, Leopoldinát bizza kezére, majd Józset nádorhoz is beajánlja. Verseghy költészetére ez nem volt maradó befolyással. Ennek az előkelő pártfogásnak csak három emléket allított műveiben: Ungarische Sprachlehre-jét József nádornak, A tiszta magyarságot Szapáry Leopoldina grófkisasszonynak ajánlja és arra az alkalomra, hogy a nádor a »pesti nemzeti könyvtárháznak« egy bronz-szobrot ajándékozott, írt egy hosszú költeményt »A magyar músának háladatos öröme« címmel. Ez az egyetlen verse, mely a múlt századbeli dicsőítő, kis és nagy embereket ünneplő versek közé tartozik.¹ A magyar múzsa a mohácsi vész után beköszöntött nyomorúságban és pusztulásban vigasztalásul és bátorításul megjövendöli, hogy sok esztendő múlva egy főherczeg, kinek neve József lesz, »tökéletességre viszi majd fényűnket«. De még e hizelgő versében sem válik magát megalázó dicsőítővé, már maga a motívum is nemes, mely őt meghihlette, s hogy Ausztriának kegyében járjon, nem tagadja meg magyarságát, nemzetiségét: a múzsa azért áldja Józsefet, mert a magyar *nyelvet* és a magyar *hadseréget* veszi gondjai alá.²

Folytathatnók még a párhuzamot, de azt hisszük, siker nélkül. Életük viszonyainak ezen találkozása annyira esetleges, Verseghy költészete ebben a tekintetben annyira független életétől, hogy logikai összefüggést az előzmények és következmények hatása között nem találhatnánk. Hogy csak egy példát említsek, annak a kilencz éves fogságnak, melyet a Martinovics-féle összeesküvésért szenvedett, semmi nyoma, semmi emléke költeményei között. Talán ugyanazon tartozkodó szerénység tiltotta meg neki, hogy szívének legbelső rejtekeit föltárja, a mely Aranyt visszatartotta attól, hogy szeretett nejét megénekelje, hogy ne írjon hozzá csak két költeményt, egyet, mely inkább elmélkedő (Oh! ne nézz rám oly sötéten . . .) és egy kis töredékül maradt apróságot (Nőmhöz).

¹ Van még egy e körbe tartozó költeménye Sz. Antal barátomhoz, de ez sokkal mélyebben jár, mint a hasonló »baráti versezetek«. Ezenkívül Maradványai és Életé-ben van egy költeménye Rudnay herczeg primás képre és három önállóan megjelent üdvözlő verse.

² Ugyanerre a két dologra, a nemzeti nyelvre és haderőre és még a magyar viseletre vonatkozólag szeretné Gvadányi, ha az 1790. országgyűlés törvényt hozza. A' mostan folyó ország gyűlésének satyrico critice való leírása 288—290 lap.

Ily módon Verseghy költészetének megértéséhez a kor viszonyainak ismeretére igen, de élete pályájáéra alig van szükségünk. Olvasmányai, tanulmányai és egyénisége határozták meg költészetének fejlődését, és ha egyénisége kapcsolatban is van azokkal az eseményekkel, melyek őt érték, avval a környezettel, melyben napjait leélte, ez a kapcsolat alig lesz valaha ismertté, annyira közvetett. Benső életet élt, a külső világ benyomásait átalakította átdolgozta lelkében s a mint lantja megszólal, e hangokon nem ismerünk már rá azokra az okokra, melyek lelkét mozgásba hozták.

Ellenben Horatiust nemcsak mint költőt, hanem mint embert is megismerjük költeményeiből. Nem részletezzük a képet, mely költeményeiből élénk tárul: nagyon is jól ismert. Annál ismeretlenebb Verseghy arczképe. Nehezebb is róla találni képet festeni. Életéről alig tud az irodalom valamit, semmivel sem többet, mint a mennyit Sággy Sándor megírt Verseghy Ferencz Maradványai és Elete-ben.¹

Életrajzi adatok nem támogatják törekvésünket, ha be akarunk hatolni jellemébe, s így az a kép, melyet adni próbálunk, tulajdonképen csak az írónak a képe lesz és csak közvetve az emberé.

Nem a költő Verseghy az, a ki érdeklődésünket első sorban megragadja. Hosszú, hatvanhat évre terjedő életének alig 10 »verses éve« van, a kötött formában írt műveit két-három kis kötetbe be lehetne szorítani, de annál több a prózai műve. Történelem és aethetica, praktikus és tudományos nyelvészet, eredeti regények és fordított drámák, mennyi különféle tere a szellemi tevékenységnek! Ha nem is volt mindenben eredeti, ha nyomon követte is a külföldi tudósokat, már működésének ez a sokoldalúsága és a sokoldalúság ellenére is alaposága, egyik jellemző írói tulajdonsága. Mint nyelvésznek érdemeit ma már általánosan elismerik s a »nagy« Révai mellett mint annak »méltó ellenfelét«² említik, s az a philosophicus szempont, melyért mint nyelvészt ünneplik. megtalálható egyéb munkáiban is; ugy látszik, széleskörű tudományossága csak segítette elmélkedésre hajló egyéniségét, tehetségét, hogy ilyen magas pontról, ilyen széles szemhatárral vizsgálhatta a jelenségeket.

Philosophus volt ő, mint költő is, akár csak Horatius. De inem az a praktikus bölcs, mint a római költő, a kit az élet tett bölcscsé, a ki nyílt szemmel tekintvén abba az eleven pezsgésbe, a mit maga körül látott, szeme megakadt az emberek gyöngeségein, s csöndes mosolygással vonta le a jelenségekből a tanulságot, vagy megfigyelvén a világot belátta, hogy ebben a gyorsan muló, elillanó életben csak akkor leszünk megelégedettek és így boldogok, ha szűkebbre mérjük vágyainkat!

¹ Kiadta: Sággy Ferencz, Buda 1825.

² Bánóczy József, Révai Miklós élete és munkái, 1879.

Multa petentibus
Desunt multa: benest cui deus obtulit
Parca quod satis est manu.³

Verseghy philosophiája nem ilyen életbölcseseg. Olvasmányai bevezették a bölcsekedés világába s a gondolatokat, melyeket más szerzőktől vett, átformálta, átdolgozta lelkében, gondolkodott, elmélkedett rajtuk, nem az élet apró vagy nagy bajaira, örömeire irányozza gondolatait, hanem azokra, a nagy kérdésekre, melyek foglalkoztatták az emberi szellemet, a mióta gondolkodni kezdett, s foglalkoztatják örökké. Világos gondolkozása, józan ítélete képesíti, hogy elfogulatlansággal tárgyalja a metaphysica, paedagogia, sőt még a vallás kérdéseit is, minek bizonyítéka, hogy humoros költeményt ír az akarat szabadsága ellen.

Tanult, gondolkodó philosophus, kinek bölcseége nem forgácsolódik szét apró szilánkokra, hanem átjárja egész valóját, vezeti minden gondolatát és oda emeli, hogy, ha nem is egész rendszert, de legalább vezérlő eszmét alkotott magának.

E vezérlő eszme, melynek világánál tekintette az élet és tudomány minden jelenségét a: *πάντα ῥεῖ*, az evolutio. Minden él és fejlődik. Az emberiség nem kap semmit se készen, mindennek alakulnia kell, ez a gondolat hatja át egészen Verseghyt. Meg is marad mellette következetesen. Mint nyelvész a mai nyelv jogsultságát hirdeti, azt fogadja el bírál, nem a régiséget, mert hiszen a régi nyelv az őseink nyelve volt, azóta változott, fejlődött, és most visszatérni eleink beszédéhez nem haladás, hanem visszaesés volna. Mint politikus megérte az események folyását, mert jól tudja, hogy intézményeink, szokásaink, törvényeink, sőt még alkotmányunk sem marad meg annak, a mi 800 év előtt volt, hanem módosul, újjá alakul:

»A' mi korosb, okosabb: Eleinktől fogva Világunk
Éven-ként vénült, 's évei-kepen okúlt.
Bölds Pállás Európában tudományi hatalmát
Nyolcz-száz évek alatt nem de magosra vivé?
'S véle az országló, 's a törvény-béli tudósság
Nem de azonképpen tellyes erőre jutott?
E' tudományoktól kell annak kérni tanátsot,
A' ki az országló székre le-ülni akar.
Oktalan állatokat szoktunk hódítani szokással;
Egy bizonyos jelt adsz:' s megteszi, 'a mit akarsz.
Ésszel, okossággal kell kormányozni az Embert
A' kibe a fő Ész' része rekesztve vagyon.
Őseitek, Fiaim! nem mind Despóta-királyok
Írták a' Törvényt, mely Fiaikra maradt.

³ Carminum III. 16.

Ezt néktek, kik az ő született Örökössei vagytok,
 A' mikoron szükség, fontra idézni szabad.
 A törvény-szerző hatalom Ti köztetek és a'
 Választott fő közt nem de fel-osztva vagyon?
 A' Törvény' fejedelmi tehát 's nem Rabjai vagytok,
 'S jobbító kezetek' nem köti hátra bilints.«¹

Mint tudós is modern volt: ismerte a régiek tudományos életét, sokat tartott róluk, de többre becsülte az újabb tudományt, mely a régieken okulva egy fokkal tovább jutott az igazság megismerésében.

Ez a fölfogása, világnézete, ez tette őt szabadelvűvé. Szabadelvűvé a szó igazi értelmében. Akár mint tudóst tekintjük, akár mint költőt, mint politikust vagy theologust, egyaránt ráismerünk és elfogulatlan, fölvilágosodott² és türelmes gondolkodóra,³ a ki mindég meghallgatja az ellenfél véleményét, okokkal és az igazság fegyverével akar hatni, nem szenvedélyességgel és személyeskedéssel, mint korának többi tudósai és költői. Mindég objectiv: épen ezért nem volt igazi lyricus, a gondolat uralkodik költeményeiben érzése rovására.

Ez az objectivitása — egyelőre csak verseiből itélve — zárkóztató is tette, tartozkodó szerénységében, a miről már föntebb is megemlékeztünk, érzelmeit magába zárta, nem igen közölte másokkal sem szóval, sem versben. A mi lyrát irt — a gondolati tartalmút, elmékedőt kivéve — az vagy idegen hatás alatt keletkezett, vagy helyzetdal, olyan költemény, mely nem a saját érzelmeit énekeli meg. Mindakettő Verseghy lelkének egy új tulajdonságára vet világot.

Benne, a ki érzelmeivel látszólag olyan fukaron bánik, a ki mintegy elzárja a lelki világától a többieket, az idegeneket, megvoltak nagy mértékben a sympathicus érzelmek. Ugy értve a szót, hogy a szeretet révén, melylyel mások iránt viseltetett, meg tudta érteni, be tudott hatolni idegen szellemek világába, együtt érzett velük egyfelől — innen az utánzások a költészetében, másfelől érzelmeit át tudta terjeszteni képzelt alakokra, elgondolt helyzetekbe — innen a szerelmi dalai. Így érthetjük meg szerelmi dalait, így érthetjük meg, hogy a katolikus pap verseiben, a ki, mint maga mondja, sohasem volt szerelmes és éles különbséget téve a szerelem meg szeretet között azt hirdeti, hogy szeretet nélkül el

¹ A' magyar hazának anyai szózátya stb. irta V**i 1790. (67—86 verssorok.)

² Mennyivel fölvilágosodottabb p. o. mint egy másik jó magyar hazafi, *Gvadányi*, a ki két évvel előtte (1788.) azt írja az »Egy falusi nótáriusnak budai utazása« előljáró beszédében (XVI. l.) »Omnis mutatio periculosa« s ugyanabban az évben (1790) József császárt azért dicsőíti, mert »megigézte . . . nem hoz be ujságot. »A' mostan folyó ország gyűlésének satyrico-critice való leírása« 90 l.

³ Egyedül a rhythmisták iránt volt türelmetlen.



sem lehetünk,¹ sokkal nagyobb szerepet játszik a szerelem, mint Horatius költészetében, a ki ugyan szintén nem volt igazán szerelmes, de legalább néha-néha szeretkezett.²

E szerelmi dalok, hár nem volt realis alapjuk, mégis közvetlenek s mint valódi érzelem megnyilatkozásai hatnak: épen ezt köszönheti Verseghy sympathicus érzelmeinek.³

E sympathicus érzelmek kifejlődését Verseghy egyénisége, jelleme magában még nem magyarázza meg, ehhez járult éles szeme, melylyel a külvilág eseményeit és jelenségeit megfigyelte, a törekvés, hogy megértse azokat és megértvén életet öntsön, ismét élővé tegye, a mit látott, a mi iránt rokonérzessel viseltetett.

De itt van egyszersmind bizonyítéka annak is, a mit értekezésem e részének elején mondtam, hogy Horatius hatását Verseghyre nem a külső körülmények hasonlósága, nem is a lelkük rokonsága magyarázza meg, hanem az a körülmény, hogy sympathicus érzelmeitől támogatva átértette Horatius költészetét, és fölsímvén benne azt, a mi neki aestheticai gyönyörűséget okozott, tudatosan utánozta a római lyra legnagyobb mesterét.

CSÁSZÁR ELEMÉR.

¹ Rövid értekezések a muzsikáról XVI. 1.

² Teuffel (Litteraturgeschichte der Römer, 5. kiadás 519) Horatiusról is azt állítja, hogy legtöbb »kedvese« csak a költő képzeletének és tanulmányainak köszöni lételet s Horatius inkább megvetette a nőket, nem hogy szerette volna őket. Jahn, Archiv für Philologie 6, 325. 7, 648.

³ Ujabbán szerzett adataim valószínűvé tették, hogy Verseghy szerelmes versei nemcsak a költő sympathicus érzelmeinek köszönik sikerült voltak.

